

РЕЦЕНЗИЯ

за

доц. д-р Павел Николов Павлов, участник в конкурс

за заемане на академичната длъжност

***професор* по професионално направление 2.4. Религия и теология**

(научна специалност *Въведение в история на Църквата с*

***История на Българската православна църква*), обявен за нуждите**

на Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент

Охридски“ в ДВ, брой 100 от 16. 12. 2022,

от проф. дфн Нина Димитрова (ИСФ – БАН)

За член на настоящото научно жури по професурата на доц. Павел Павлов съм назначена със Заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ РД 38 – 50 от 27. 01. 2023.

В конкурса за заемането на академичната длъжност *професор* в ПН 2.4. *Религия и теология* доц. Павел Павлов е единствен кандидат. Неговите документи са пълни и подредени. Те включват данни за разнообразната му научна активност: за общия брой на научните му публикации и списък на тези, с които участва в настоящия конкурс (кога и в какви издания са поместени); за научното му ръководство над множество дипломанти и трима докторанти; за научното редакторство и богатата съставителска дейност, осъществени от доц. Павлов; за десетките му участия в научни форуми – у нас и в чужбина; за многобройните изяви и по медиите; за ръководството на- и членството в различни научно-изследователски проекти; за множество осъществени преводи; за функцията му като главен редактор (съвместно със Светослав Риболов) на сп. „Богословска мисъл“ (от 2015).

В обявения конкурс Павел Павлов участва с една монография, три студии и 17 статии. Изходната нагласа при тяхната разработка, както е валидно изобщо за цялостното научно творчество на доц. Павлов, е нагласата на богослова историк, тълкуващ историята като пространството, отредено за реализацията на Божия план за спасението на човека. Приносите на кандидата могат да се

определят като конкретизации на това специфично за него *сдвояване* на богословие и история, като плод на синергията на двете научни области. Неслучаен е дългогодишният афинитет на Павел Павлов към идейното наследство на Георгий Флоровски, към чиято методология на *християнин–историк* той плътно се придържа. В една от представените за обсъждане статии, обосноваваща необходимостта от срещата, разговора, диалога между религия и наука, Павлов отбелязва: „В личен план най-голямата провокация по темата за богословието и науката беше и си остава заниманието ми през последните двайсетина години с богословското наследство на о. Г. Флоровски“ („Православното богословие и университетската наука в България“).

Тази изначална изследователска позиция обуславя многостранността, интердисциплинарността като характерна за трудовете на Павел Павлов, в които двете основни научни компетенции плодотворно си сътрудничат. Към тях следва да добавим и изобщо широката му хуманитарна ерудираност, вплитането и „впрягането“ на идеи от философията на XX век – при коментара на общественно-политическия контекст на *масовия човек* авторът многократно се позовава на концепцията на Ортега-и-Гасет; значението на *времето* в християнското богословие (респективно *краят на времето* и *времето на края*) е обговорено в съпоставка с различни философски идеи от XX век, за чиито автори то е водеща тема – Касисер, Бергсон, Хусерл, Хайдегер, представителите на екзистенциализма... И така нататък.

Отличителна черта на цялостната научна активност на доц. Павлов е вниманието, неотклонно засвидетелствано от него към родното богословско наследство, към значението на приемствеността в историята. Плод на това внимание са множество негови публикации, посветени на живота и делото на различни знакови личности в българското богословие – написани с изключителен респект, с усърдие и старание по издирването на запазените *следи*.

Тъкмо такава *вървене по следите* – *из-след-ване* представлява хабилитационният труд на доц. Павел Павлов – „Учителят Ганчо Велев Ганчев (1921 – 1998), или за занаята на богослова историк през XX век“, отпечатан в издателството на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, 2023.

Учителят е образец на богослов-историк, пример за това органично сдвояване между богословие и история, което е емблема на научната дейност и на самия Павел Павлов.

Годините, прекарани в присъствието на този изключителен човек, посветил живота си на църковната история, несъмнено придават на биографичното изследване и автобиографичен ракурс. Разказът е увлекателен, емоционално наситен и успява да пресъздаде някогашния живот в семинарията при Черепиш – сега място със смълчана, меланхолна красота.

Историята на Ганчо Велев е и история на неговото поколение, история на съдбата на родната богословска наука в контекста на обществено-политическия живот и неговите превратности. *Учителят и духът на времето* – между тях разпределя вниманието си Павел Павлов, определяйки своя учител като „продукт на едно време и един кръг, в който се чете и говори много, но се пише малко – една словесно-сакрална епоха, обратно на сегашната профанно-графична цивилизация“ (с. 38).

Цялостното впечатление от труда, посветен на Ганчо Велев, е за положени огромни усилия по издирването на най-разнообразни „тухлички“, чрез които да бъде убедително изграден наново неговият портрет – документални свидетелства от различно естество, архивни материали, чужди спомени; за да може „от всичките тези „мъртви археологически парчета“ да се възстанови и „оживее“ цялостен образ на нашия учител“ (с. 46). Замисълът е успешно изпълнен в представеното богословско, историческо, биографично изследване, последната част на което представляват ценни приложения – публикации из архива на Ганчо Велев, писма, снимки и пр.

Изследователската позиция на Павел Павлов е изследователската позиция и на описвания от него Ганчо Велев, а всички приносни моменти в книгата се дължат предимно на този синтез между богословие и история, както и на скрупулъзното авторово отношение към поставената цел. Хабилизационният труд логично надгражда постигнатото през годините и съдържа всички оценки по важни теми от специфичната научна област, които са занимавали и вълнували автора му досега.

В конкурса за академичната длъжност *професор* Павел Павлов е депозирал и още 20 публикации, три от които студии. Всички те са създадени след предишната хабилизация. Някои от текстовете са на английски език. Доц. Павлов много уместно ги е групирал според предметната им област. Тук аз няма да ги разглеждам поотделно, а на свой ред ще се опитам да обособя конкретни тематични полета.

Сред тях водещо е теоретичното обосноваване на плодотворния съюз между християнско богословие и история; съюз, за чиято аргументация са използвани идеите както на Георгий Флоровски, така и на Валентин Асмус, Ярослав Пеликан, на Марк Блок и неговата *Апология на историята* и т.н. Имам предвид конкретно статията „History and Christianity, Time and the Church“, в която са разгледани поотделно *история* и *християнство*, за да се стигне до извода за религиозния смисъл на историята.

В този текст е очертана и фигурата на *историка* – историкът е представен като апостол, като разказвач, като достоверен свидетел (за когото няма незначителни събития, факти или личности); в последна сметка историкът е определен като *подвижник на доброто*, защото „историята не е професия или метод, а е дар и възможност“, по думите на автора. Историята предоставя не само интерпретация на миналото, но и творчески поглед към бъдещето („Св. Григорий Палама и отоманските турци“).

Във вече споменатата статия, посветена на мястото на богословието в университета, е разработена същата тема, като акцентът в този случай е върху това, какво е *богословието*. Това е необходима предпоставка при утвърждаването на богословско-историческия синтез като основна изследователска позиция.

Важно тематично поле е и обговарянето на значението на църковното предание, приемствеността, паметта – въпроси именно от компетентността на *християнина-историк*. Те присъстват в много от предложените за обсъждане текстове: в студията „Свещецът и манастирът“, в „Преданост и достоверност: будителят, според проф. архимандрит д-р Евтимий Сапунджиев“, „Памет и свидетелство. България между св. Цар Борис и св. Климент Охридски“ (паметта като основния носител и двигател на Преданието).

Важен научен принос в творчеството на Павел Павлов представляват очертаните от него религиозно-антропологични фигури. Такива са:

◀ *свещецът* (в „Свещецът и манастирът“ – съпоставена с фигурата на *героя-революционер*); свещецът е определен като „тази личност, която в най-голяма степен осъществява богообразността на човека“ („Св. Йоаким I – Патриархът от Поломието“);

◀ *монахът* – в същата статия, както и в текста „Великите Константин и Атанасий. Срещата на два свята“, посветена на проблематичната среща между египетското монашество и римската държава; между „християнизиращата се империя и утвърждаващата вярата си пред света Църква“;

◀ *владетелят-мъченик* (в статията, посветена на св. Йоан Владимир). Значението на личността на владетеля е коментирано и в статията „Императорите Галерий и св. Константин“);

◀ *професорът – подвижник на вярата и благочестието* (в статията в памет на Н. Н. Глубоковски „Богословски аскетизъм и научно смирение“; също и в статията „Богословското свидетелство на църковния историк проф. Христо Стоянов“);

◀ *учителят-будител* (в посветената на Ганчо Велев книга, в статията „Програмата на Кузман Шапкарев за просвета и катехизация на роден език“).

Към тях, разбира се, трябва да добавим и фигурата на *богослова-историк*, постоянно присъстваща и като обект на изследователски интерес, и като олицетворяваща избраната изследователска позиция.

Друг важен научен принос е изследването на *топосите*, в които осъществяват дейността си всички тези *фигури – градът и/или манастирът*. Манастирът е определен като „проекция на града в пустинята“ („Свещецът и манастирът“). Обговорено е и особеното значение на *Константинопол* като един от най-важните топоси в историята на християнството.

Несъмнена актуалност има разработката върху взаимоотношенията между християнство и ислям – разработка, която се обръща към един епизод от живота на св. Григорий Палама (неговото пленничество от турците) и утвърждава ролята

на наследството на византийския богослов в търсене на решение на съвременния проблем.

Специално за мен от значение е и решението, което доц. Павел Павлов предлага на въпроса за съотношението между т. нар. *прогресистки теории*, т.е. на изясняването на християнското становище за същността на прогреса, респективно за отношението на християнството към идеите на френското Просвещение.

Отношението между Църквата и обществото е също сред значимите актуални проблеми, анализирани в творчеството на Павел Павлов („Пак за обществената роля на Църквата“, „Църквата – пазител и гарант на съкровищницата от християнски ценности (или как Църквата прави политика)“). Изказвайки категорично позицията си по въпроса за това, *какво означава да си християнин днес*, доц. Павлов уместно се позовава на известните идеи на сръбския богослов Радован Бигович.

Като историк на Църквата, особено важно място в представеното за обсъждане научно творчество на доц. Павел Павлов заемат неговите проучвания, посветени на конкретни личности или на аспекти от миналото на Църквата като цяло. Отново ще изтъкна специалното внимание и пиетет към родното богословско наследство, към поддържането на историческата приемственост в това отношение.

В заключение: казаното дотук ми дава пълно основание да твърдя, че доц. Павел Павлов отговаря категорично на всички изисквания за заемането на академичната длъжност *професор* по професионално направление 2.4. Религия и теология (научна специалност *Въведение в история на Църквата с История на Българската православна църква*) и призовавам Факултетния съвет при Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ да му я присъди.

08. 03. 2023

Подпис: